

Олександр Лозовицький,

кандидат політичних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Європейського Університету, президент Міжнародного союзу професійних політиків

Голлізм як взірець концепції переходу від залежного стану до національного піднесення

Salus populi suprema lex estsanctio

[Благо народу нехай буде найвищим законом]

Початок ХХІ ст. ознаменувався посиленням взаємозалежності регіональних та світових процесів і зростанням впливу міжнародної взаємодії на політичну складову міжнародних систем різного рівня. Відбулося ускладнення та урізноманітнення рольового чинника в зовнішньополітичній поведінці держав світу. Досвід незалежного державотворення свідчить, що тепер, коли Україна повернулася обличчям до Європи, напрочуд болісно відчувається відсутність об'єднувальної державної ідеї.

Сучасна Україна має обмежені можливості зовнішньополітичного маневрування. З огляду на це важливим, на наш погляд, є вивчення досвіду формування державної стратегії інших держав, які пройшли відповідну фазу розвитку. Зокрема становлять інтерес критерії визначення головних, життєво важливих і відносно другорядних напрямів, векторів або азимутів державної стратегії та національної ідеології. Саме у цьому контексті для нас може бути корисним досвід Французької республіки другої половини ХХ століття.

Специфіка повоєнного міжнародного статусу Франції полягала в тому, що, відновивши атрибути великої світової держави, вона потрапила у військово-політичну та економічно залежність від США. Відносно високі темпи економічного розвитку за часів Четвертої республіки контрастували зі слабкою державною системою та зовнішньополітичними поразками в колоніальних війнах. Усвідомлення необхідності зміни якості держави та суспільства ознаменувалося перемогою національної ідеології голлізму, основоположники якої відстоювали ідею системної модернізації країни на індустріально-технологічній базі. Це передбачало бурхливий промисловий розвиток, що мав супроводжуватися інтенсивною урбанізацією, у процесі якої до етнічної групи проникає універсальна культура й технологія. Виникнення голлізму розцінюється також як результат поширення феномена етнічної ідентичності в усі сфери політичного життя та її визначальний вплив на суспільні процеси.

Голлізм – це прагнення до національного ідеалу, який уособлює віру в те, що всі, хто має спільну історію і культуру, повинні бути автономними, об'єднаними на своїй батьківщині та відрізнитися від інших. Нині голлізм тлумачать як відданість нації власним інтересам через самостійництво та національно-визвольний рух і навіть як

ідеологічну зверхність. Він є втіленням національної самосвідомості та самоідентифікації, але акцентує на пріоритетності певних цінностей, єдності й солідарності нації, національній державності. За своєю сутністю, голлізм є засобом захисту національних інтересів французького народу, який тривалий час перебував у нерівноправному становищі в системі держав повоєнного світу. Проте відчувається його значна амбівалентність у сучасній політичній свідомості, тому що саме у цей час відбувалася найбільш інтенсивна адаптація державно-політичного механізму Франції до новітніх засад світового устрою. Голлізм як політико-ідеологічна течія подекуди розглядався як системний виклик відносинам біполярності. Однак традиція певної «рівновіддаленості» у французькій політиці підтвердила свою життєздатність і після розпаду глобальної біполярної системи.

Відправною точкою став 1958 рік, що розпочався для Франції суспільно-політичними та військовими потрясіннями, пов'язаними із військовим заколотом на Корсиці й війною у Північній Африці. Тоді на політичну арену країни знову повернувся Шарль де Голль, який 15 травня заявив про прагнення «прийняти на себе повноваження Республіки». 1 червня 1958 р. Національні збори закликали його до формування уряду, якому надали надзвичайних повноважень на шестимісячний термін.

Шарль де Голль – багатомірний та суперечливий особистість, політичний діяч світового масштабу, що «визволив» Францію від фашизму і створив «її майбутнє» – П'яту республіку. Він займав міжнародну політичну авансцену не тільки у переломний період Другої світової війни, коли мусив відстояти міжнародний престиж та гідність розгромленої Франції, а й у новий період карколомних змін 50–60-х рр. ХХ ст. – напрочуд складний в історії держави.

Пріоритетне значення у державотворчому процесі він віддавав національній ідеї, конкретне бачення якої залежить від історичної ситуації та суб'єктивного бачення мети нації, а також засобів її досягнення. Вона складається із чітко сформульованої мети, образу ідеалу, до якого прагне національна воля, з мотивів та думки, що надає почуттям якісно означеної форми. Національна ідея невіддільна від національної гордості й національного характеру, виступає внутрішнім чинником життєствердження нації як дієвого учасника політичного жит-

тя, виходить із концепції пріоритету нації, воля якої не ідентична та означає забезпечення свободи і незалежності. Національну ідею не можна зрозуміти без урахування особливих умов життя народу протягом усієї його історії. Вона містить прагнення до ідеального самовлаштування нації – у господарській, духовній і культурній сферах, соціальному устрої. Проте вищим виявом національної ідеї є розуміння політичної мети нації.

21 грудня 1958 р. генерала Ш. де Голля було обрано на семирічний термін Президентом Французької Республіки. 16 вересня 1959 р. він обнародував нову національну політику в оборонній сфері. Розпочалась ера голлізму, яка мала надзвичайний вплив на події та життя Франції часів П'ятої республіки.

Розвиток доктрини голлізму доцільно поділити на три етапи:

1. Становлення (1959–1963 рр.), під час якого відбулося формування нової ідеології.

2. Радикалізм (1963–1971 рр.), що призвів до кардинальних змін у євроатлантичній спільноті внаслідок втілення на практиці ідеологічних настанов.

3. Спадкоємність (1971 р. до т.ч.), що має риси ортодоксального голлізму, який став більш поміркованим та перетворився з владної ідеології на широкий народний рух.

Найголовнішими постулатами політичної філософії голлізму стали безумовний пріоритет національного чинника та абсолютизація фактору сили як головних рушійних моментів суспільного розвитку. Він мав вирішальну роль у скасуванні парламентарної системи урядування, яка проіснувала у Франції з 1876 р. (початок Третьої республіки) до 1958 р. (кінець Четвертої республіки). У Франції в 1876–1958 рр. жодна партія не завоювала більшості місць у національній асамблеї. Протягом цього періоду країною керувало не менше ніж 119 урядів. Інколи тижні чи навіть місяці відділяли падіння одного уряду і прихід до влади іншого.

Нині у Франції діє форма уряду, що поєднує елементи як президентської, так і парламентарної систем. Така модель урядування визначалася Конституцією 1958 р. Її основні положення базувалися на політичній філософії де Голля, який вважав, що виконавча влада не повинна залежати від парламенту, що єдність, згуртованість і внутрішня дисципліна уряду Франції мають бути священними, бо інакше керівництво держави швидко стане неспроможним і не чинним. Ось чому втіленням виконавчої влади став глава держави, який знаходиться над партіями і обирається парламентом або вищим від нього органом.

Саме глава держави, наголошував де Голль, повинен призначати міністрів, і насамперед прем'єр-міністра, який спрямовуватиме політику та діяльність уряду. Його завданням є видавати закони і декрети, обов'язкові для громадян усієї держави, очолювати кабінет та обстоювати там державну цілісність. Він повинен бути третейським суддею, що стоїть над політичними обставинами буденності, а в особливо складні періоди доручати нації прийняти своє суверенне рішення шляхом виборів або референдуму. У випадку небезпеки обов'язком глави держави є гарантування національної незалежності й угод, укладених Францією. По суті, президент став керівною політичною фігурою країни, що не залежить від законодавчої влади. Можна говорити, що, починаючи з 1958 р., влада прем'єра помітно послабшала, тоді як влада президента – зросла.

У 1962 р. де Голль імперативно провів референдум про прямі вибори президента. Відтоді французьке президентство користується ще більшою владою, оскільки жодне інше джерело політичного впливу не може зрівнятися з тим, яке ґрунтується на вотумі суспільної довіри.

За часів класичного голлізму роль законодавчої влади зменшилася. У Франції вона поділяється на дві палати: сенат і національну асамблею. Сенат має дуже обмежене коло повноважень. До його складу входять 283 члени, обрані непрямым голосуванням. Національна асамблея, що налічує 482 члени, які обираються у численних округах через єдину систему виборів з двома балотуваннями. Національна асамблея як центральний пункт законодавчої системи повинна схвалювати всі запропоновані закони. Проте термін «закон» досить вузько визначається Конституцією 1958 р. Багато законодавчих рішень передаються у виконавчі органи, які мають право видавати так звані декретні закони.

Відколи де Голль зійшов з політичної арени виконавча влада виявляє тенденцію до співробітництва з Національною асамблеєю і ставиться до неї з набагато меншою зневагою. Загалом гібридна система, що поєднує риси президентської та парламентарної систем, підносить на високий рівень політичну стабільність французької нації.

Характерна риса державотворення у Франції – ствердження пріоритетності національних інтересів над політичними, ідеологічними, економічними та багатьма іншими. Ця ідея стала теоретичною платформою політики активного зовнішньополітичного націоналізму Франції, але лише в рамках захисту специфічних національних інтересів. Національний фактор тісно пов'язаний із фактором сили, що виступає неодмінним атрибутом нації.

Голлізму властиві віра в націю як найвищу цінність, якій повинні підпорядковуватися всі інші, дотримання містичної ідеї солідарності всіх індивідів, що становлять націю. Ця ідея ґрунтується на певних припущеннях, якот: біологічні риси й незворотні наслідки історичного розвитку – підґрунтя для гуртування індивідів у єдине ціле; підпорядкування раціональної аналітичної думки «інтуїтивно вірним емоціям»; вираження національної волі через сильного лідера і групу ентузіастів, організованих у партію.

Наріжним каменем філософії голлізму є концепція національної величі: «Франція лише в тому разі є Францією, коли вона знаходиться у перших рядах... Франція, позбавлена величі, перестає бути Францією» [1, с. 61]. Видатний голлістський діяч А. Сангінетті відзначав: «Зміст голлізму складається з напруження, постійного зусилля, бажання створити могутню державу, що дозволило б Франції знову зайняти своє місце серед Великих держав» [2, с. 56].

У своїй політичній діяльності де Голль виходив із того, що «на чолі світового ранжиру знаходяться п'ять світових держав, які, скоріш за все, ототожнюються з ядерними монстрами, що були покликані панувати на міжнародній арені» [3, с. 64]. Концепція «національної величі» визначала мету зовнішньополітичної стратегії Франції – досягнення статусу великої держави із «світовою відповідальністю». З огляду на це були визначені принципи, засоби та заходи зовнішньополітичної стратегії. При цьому міжнародні обставини і зовнішньополітичний курс держави аналізувались згідно з найго-

ловнішим принципом політичної діяльності Ш. де Голля – «доктриною обставин» [4, с. 14].

Водночас політики Франції наблизились до розуміння, що збройний конфлікт із використанням ракетно-ядерної зброї становить загрозу фізичному існуванню французької нації. Тому зовнішньополітична доктрина країни має передбачати проведення курсу на виживання, який би усунув загрозу ядерного знищення країни і забезпечив мир як єдину та істотну можливість розквіту Франції. Ш. де Голль відзначав, що найважливішим є відновлення могутності держави завдяки миру. Вирішення цього питання базувалося на:

1) традиційному «силовому вимірі». Йшлося про створення сучасного ядерного потенціалу та втілення стратегії «стримування», запобігання агресії проти Франції з будь-якого боку. За де Голлем, стратегія «стримування» спрямована на досягнення такого стану, «коли жодна держава світу не могла б завдати Франції смертельного удару, не отримавши такого ж самого смертельного удару у відповідь» [5, с. 26];

2) незалученні Франції до конфліктів, які не торкаються її національних інтересів. Ця теза знайшла втілення у відомій формулі де Голля: «Якщо Франції доведеться брати участь у війні, необхідно щоб це була її війна» [6, с. 54];

3) створенні такого міжнародного клімату, який би зменшив та усунув можливість війни, і насамперед на Європейському континенті. У питанні про війну та мир де Голль піднявся до розуміння необхідності зменшення напруження між двома військово-політичними полюсами Європи.

Свою фінансово-економічну слабкість Франція намагалася компенсувати, активізуючи зовнішню політику шляхом маневрування на міжнародній арені, підсилення військового потенціалу і максимального використання політичних, моральних та інших резервів. Як відзначав американський дослідник Ф. Серні, «політика величі вимагала від Франції бути спроможною мати вплив, не відповідний її матеріальним ресурсам» [7, с. 122].

Втілення у життя концептуальних настанов на незалежність і безпеку Франції нерозривно пов'язане з традицією французького політичного балансування та ідеєю міжнародної рівноваги. Пошук міжнародної рівноваги стає одним із найголовніших принципів зовнішньої політики П'ятої республіки. Важливе місце у французькій політиці рівноваги належало плану створення у Західній Європі «третьої світової сили» як своєрідної противаги «наддержав», що створювало б сприятливі умови для ствердження Францією своєї величі в Європі. За твердженням професора Лео Амона, головною метою голлізму була «заміна двосторонніх відносин між двома військовими блоками, у яких панують їх лідери, системою, у якій розвивалися б взаємовідносини між державами» [8, с. 32].

Відома формула «розрядка – злагода – співробітництво» стала визнанням того факту, що доктрина Шарля де Голля подолати традиційні рамки силового забезпечення рівноваги і постала як необхідна умова відвоювання французької незалежності та свободи дії – як дипломатичної, так і військової.

Де Голль виступав за заміну інтеграції союзом незалежних національних держав, військово-співробітництво яких складалося б із координації зусиль незалежних від ваги партнерів. Але реалії другої половини ХХ ст. зробили неможливим автономне існування будь-якої, навіть

найрозвинутішої держави, якою Франція тоді аж ніяк не була.

Мета, головні принципи, методи та засоби тодішньої зовнішньополітичної стратегії Франції не втратили своєї актуальності й після відходу де Голля від політичного життя. Ідея національної незалежності пустила глибоке коріння у французькому суспільстві, а послідовники де Голля керувались гаслами «спадкоємності» та «оновлення» його доктрини.

За часів президентства Ж. Помпіду домінувала «спадкоємність». Як і де Голлю, Ж. Помпіду був притаманний відвертий прагматизм, але у нього бракувало екзальтованої віри в ідею національної величі Франції. Водночас, пріоритет національних інтересів та абсолютизація сили зберігалися в зовнішній політиці. Таким чином, голлізм мав кардинальний вплив на розвиток країни, що сприяло піднесенню ролі Франції у світі та зміцненню її становища у євроатлантичній спільноті.

У 70–80 рр. ХХ ст., коли відбувалося послаблення впливу США у Європі, французьке керівництво ставило за мету створення могутньої європейської конфедерації, яка стверджувала б самобутність Західної Європи в сучасному світі. Ставка на вдосконалення інтеграційної стратегії поєднувалася з намірами Франції залишити за собою лідируючі позиції завдяки військово-стратегічним перевагам, якими вона користувалася як єдиний у Західній Європі (за винятком механізмів НАТО) центр прийняття незалежних рішень. Водночас, спостерігалось посилення впливу Франції на вирішення проблем європейської та глобальної безпеки.

Сучасні французькі підходи до проблем міжнародної безпеки визначаються історичним досвідом держави і прагненням зберегти можливість прийняття автономних рішень незалежно від союзників та військових структур НАТО. Французькі урядові кола схильються до теорій, що не визнають перспектив без'ядерної Європи і виступають за вдосконалення ядерного потенціалу як основи європейської та національної безпеки. Такий підхід свідчить про певне поєднання політики сили і новаторських ідей послідовників Ш. де Голля, які знайшли втілення в політиці міжнародної розрядки. Курс французького керівництва на розвиток ядерних сил зумовив те, що французька концепція і практика розрядки поширювалися насамперед на політичну сферу.

Минали роки... У Франції змінювалися президенти та уряди. І ось навесні 1995 року в політичних кулуарах Європи та світу знову розпочалися розмови про повернення голлізму на рівень державної політики. Це сталося після перемоги на президентських виборах у Франції керівника неоголлістської партії «Об'єднання на підтримку республіки» Жака Ширака, який ще 1976 року реорганізував партію «Союз демократів за П'яту Республіку» та вдихнув нове життя в голлізм, який тоді був у скруті. Останні президентські й парламентські вибори яскраво продемонстрували, що всі головні політичні блоки Франції взяли на озброєння настанови голлізму, адаптувавши його до лівого, правого і навіть ультраправого ідеологічного спрямування.

Одразу ж після обрання Ж. Ширак проголосив, що мав намір бути президентом усіх французів. Головним його завданням протягом усіх термінів президентства (а він обіймав президентський пост 12 років) стало вирішення соціальних конфліктів. На спробу уряду відібрати існуючі від часів де Голля соціальні гарантії французи відповіли масовими страйками. Країну зали-

шило ряд ТНК, але переважно не через високі податки, а через введення 35-годинного робочого тижня, що не вигідно не лише дрібним фірмам, а й великим виробникам. Зазначену тенденцію посилюють вимоги ЄС, що торкаються лібералізації французьких ринків, зменшення монополій та скорочення соціальних витрат, стирання національних кордонів. До цього додається поступова втрата національною державою свого головного змісту. Дехто сприйняв зникнення національної валюти як втрату національної ідентичності. Адже ще за часів Шарля де Голля було проголошено, що Франція стане країною, яка винайде європейську модель процвітання і стане провідною у світі. А сьогодні вона повинна корегувати свій курс відповідно до вимог європейської інтеграції та ТНК. Але все ж таки найголовнішим напрямом зовнішньої політики Франції є будівництво «загальноєвропейського дому», у якому всі народи й держави почувалися б рівними і вільними. Цим зумовлюється турбота про сприяння регіональним та міжнародним інтеграційним процесам і водночас збереження національної незалежності та суверенітету.

У травні 2007 року новим президентом Франції став представник правих політичних сил, лідер неоголістів Ніколя Саркозі, який також проголосив, що буде президентом усіх французів. Його звинувачують у надмірному «націоналізмі», бо вирішення проблем щоденної безпеки, безробіття, міського господарства він пов'язує з питаннями «французької ідентичності». За його президентства ратифіковано Лісабонську угоду – конституційний договір ЄС, що принесло Н. Саркозі повагу серед партнерів по Євросоюзу. Він виступає за введення інституту постійного президентства в ЄС, а також висловлює переконання, що нинішня фінансова криза дасть можливість Європі стати сильнішою. «Я думаю, що нинішня криза щонайменше допоможе примирити європейців із Європою. Криза здатна підсилити імідж Європи. Як показують дослідження громадської думки, якщо Європа знайде взаєморозуміння, то це зможе нас захистити. І справді, я бачу тут дуже позитивну еволюцію», – сказав Н. Саркозі в нещодавньому інтерв'ю французьким ЗМІ.

Таким чином, голлізм після де Голля ніколи не зникав із політичного небосхилу Франції, а поступово, з роками ставав, так би мовити, більш поміркованим – уже не

йшов на відвертий розрив із своїми стратегічними союзниками, а цілеспрямовано добивався реалізації власних прагнень іншими засобами. Голлізм допоміг Франції прорватися крізь бар'єри стагнації, спрямувати енергію французької нації на службу економічному розвитку. Він є невід'ємною складовою сучасних політичних процесів, але вже не підтримує беззастережно національно-визвольні рухи, а розглядає їх лише в контексті зміцнення регіональної та світової політичної стабільності.

Для країн, що розбудовують власну державність і суверенітет, голлізм є взірцем концепції, яка може бути застосована у період переходу від залежного стану до національного піднесення – зрозуміло, з урахуванням специфічних національних, об'єктивних та суб'єктивних факторів, і насамперед менталітету.

Усе це великою мірою стосується України. Постулати голлізму, на наш погляд, варто вивчити і взяти до уваги, формуючи державну стратегію розвитку. У ній, безумовно, має панувати пріоритет національного фактора як головного рушія суспільного розвитку. Скажімо, для України актуальною є компенсація фінансово-економічної слабкості активізацією зовнішньої політики шляхом маневрування на міжнародній арені та максимального використання геополітичних, інтелектуальних, трудових та інших резервів, які в змозі дати державі вплив більший від того, на який вона могла б розраховувати завдяки своїм наявним матеріальним ресурсам. У цьому сенсі голлізм є певним взірцем вдалої концепції переходу від залежного стану до національного піднесення.

1. Dreyfus f. De Gaulle et la gaullisme. – P.: PUF, 1982. – 462 p.
2. Sanguinetti H. La France et l'arme atomique. – P.: Juillard, 1964. – 276 p.
3. Grosser A. La politique exterieure de V-e Republique. – P.: Seuil, 1965. – 119 p.
4. Gallois P. L'Adieux aux armes. – P.: Michel, 1976. – 134 p.
5. Aron R. Paix et guerre entre nations. – P.: Galman – Levy, 1962. – 172 p.
6. Alexandre Ph. Le duel de Gaulle – Pompidou. – P.: Collin, 1970. – 232 p.
7. Cerny Ph. The politics of grandeurs. Ideological aspects of de Gaulle's policy. Cambridge univ. press. – 1980. – XI. – 224 p.
8. Bozo F. La France et l'Alliance: les limites du rapprochement // Politique etrangere. – 1995. – N4. – P. 12–47.

Новий веб-проект
Інституту трансформації суспільства

Мій вибір – НАТО

www.uanato.info